

voorstelling van zaken niet zo nieuw als misschien lijkt. Historici van vroegere generaties (T. P. van der Kooy, J. H. Kernkamp, J. G. van Dillen) hadden zeker oog voor het gewicht van de informatie en het meer recente werk van McCusker en Gravesteijn heeft daaraan aan de hand van feitelijke en statistische data een belangrijke dimensie toegevoegd. (Zie J. J. McCusker, C. Gravesteijn, *The beginnings of commercial and financial journalism* (Amsterdam, 1991).)

Van Tielhof heeft er goed gebruik van gemaakt. Toch is het de vraag of zij — en Lesger — de kwestie wel afdoende en precies op maat hebben toegesneden. Informatie? Welke informatie? Zijn niet op zijn minst twee soorten informatie in het geding? Enerzijds gaat het om de toegang tot en de toegankelijkheid van een min of meer vast bestand van gegevens, bepalend voor de inrichting en organisatie van de markt en het marktgebied in kwestie. In die zin is sprake van een voorraad informatieve 'know how'. Anderzijds is er een stroom van nieuwe, aanvullende en corrigerende informatie aangaande marktgegevens, die zijn blootgesteld aan veranderingen op de korte en ultra-korte termijn. Werkte een en ander heus onder alle omstandigheden kostenverlagend of kon niet — afhankelijk van de omstandigheden — ook sprake zijn van prijsfixatie en zelfs prijsopdrijving? Welke consequenties voor de aangeboden en gevraagde hoeveelheden van bepaalde goederen vloeiden daaruit voort? Wat was, kortom, in dit kader de betekenis van de actuele, niet zelden monopolioïde marktform? Aan welke wisselwerkingen stonden de marktdata van de informatievoorziening bloot? Ik heb er onvoldoende over nagedacht om ook maar te proberen dit soort vragen te beantwoorden. Ik volsta met te zeggen dat transactiekosten en informatievoorziening geen volstrekt transparante begrippen zijn waaraan zonder meer verklarende waarde toekomt.

Van Tielhof maakt wel overtuigend duidelijk dat de Nederlandse handelaren in Oostzeegraan als gevolg van ingrijpende structurele wijzigingen van de wereldeconomie — of althans van de Europese economie — na 1800 weinig baat meer vonden bij hun informatievoorsprong. In de nieuwe verhoudingen was hun positie sleets en obsoleet geworden. Hun kennis van zaken van hun specifieke markt en de ontwikkeling daarvan deed er niet langer toe. Daarmee is de Nederlandse Oostzeehandel inderdaad uitstekend in internationaal perspectief geplaatst. Maar waarom lukte het de kooplieden niet relevante informatie aangaande nieuwe markten op te doen? Was dat misschien toch te wijten aan binnenlandse aanbodfactoren? 't Is maar een vraag.

P. W. Klein

A. Oosthoek, ed., *De kunst van het handeldrijven. Vier eeuwen maritieme verbeelding. Art inspired by the sea. Four centuries of maritime art* (Abcoude: Uniepers, Rotterdam: Koninklijke NedLloyd, 2002, 319 blz., €45,-, ISBN 90 6825 287 9).

De herdenking 400 jaar VOC ligt alweer geruime tijd achter ons. Vastgesteld kan worden dat het een breed spectrum aan activiteiten en producten heeft opgeleverd: wetenschappelijke symposia, zwerterige braderieën, theateropvoeringen, exposities en vele publicaties. Soms ook werd de VOC er met de haren bijgesleept en het kloeke boekwerk *De kunst van het handeldrijven. Art inspired by the sea* moet onder die categorie geschaard worden.

Het is een boek dat op een aantal gedachten hinkt en daar de sporen van draagt. De aanleiding om tot deze publicatie te komen, is het in bruikleen verstrekken van de kunstcollectie van de Koninklijke NedLloyd aan het Maritiem Museum Rotterdam en de financiële ondersteuning van NedLloyd aan uitbreiding van het museum. Zonder meer lovenswaardige initiatieven die

een publicatie rechtvaardigen. Een boek dat inzicht geeft in deze interessante en brede bedrijfscollectie zou een aanwinst betekend hebben voor historici en geïnteresseerden van uiteenlopende pluimage: maritieme historici, bedrijfshistorici, kunsthistorici, geïnteresseerden in de verzamelgeschiedenis etc. De afbeeldingen in het boek van voorwerpen die tot de collectie behoren, rechtvaardigen die gedachte. Een prachtige, gevarieerde schare aan scheepsmodellen, gebrandschilderde ramen, archiefstukken, fotoboeken, posters, schilderijen, zee-atlassen trekt aan het oog voorbij.

Helaas, dan komt de VOC om de hoek kijken en de mogelijkheid om een logische indeling te maken, die recht doet aan NedLloyd en de vele bedrijven die in de loop van de tijd zijn ontstaan, opgeheven of gefuseerd en die op de een of andere manier aan NedLloyd gelieerd zijn, wordt opgegeven om de VOC, die in feite niets met NedLloyd te maken heeft, centraal te stellen. Dat wil zeggen, eigenlijk gaat het er ook nog om een beeld te geven van het maritieme verleden van Nederland dat doorloopt tot ver in de twintigste eeuw. Dat is hinken op drie gedachten en is vragen om moeilijkheden. Een gevolg is bij voorbeeld dat aanvullende afbeeldingen zijn toegevoegd uit andere collecties om het verhaal te completeren. Zo is het boek een mengelmoes geworden van 'vier eeuwen maritieme verbeelding' zoals een tweede ondertitel op de titelpagina aangeeft.

Aan de auteurs ligt het niet. Blussé, Rietbergen, Gawronski, Van den Doel, Putman en Spruit, om er maar een paar te noemen, weten over het algemeen heel goed waar ze het over hebben. Maar een 'auctor intellectualis', een supervisor, een hoofdredactie, een eind- en beeldredactie en een projectcoördinatie waren misschien wel iets te veel van het goede. In de inleiding spreekt samensteller Andreas Oosthoek van een caleidoscopisch beeld waarbij de hoofdstukken ineen scharen zodat een doorlopend verhaal ontstaat. Het eerste is juist, het tweede zeker niet. Wat moeten we bij voorbeeld met een verhaal over Piet Hein bij een buste van deze vlootvoogd die zich in het Rijksmuseum bevindt, terwijl we de volgende pagina's verder gaan met de Borubudur en Bali?

Maar is dat erg? Dat hangt er van af waarvoor men het boek gebruikt. Wanneer men op kijkgenot uit is, wordt men zeker niet teleurgesteld. Een kloek formaat, meer dan 300 pagina's 'full colour' vol afwisselende afbeeldingen. Iedere keer als men een bladzijde omslaat, wacht een verrassing. Net iets minder opmerkelijk vormgegeven als het 'officiële VOC jubileumboek' maar desalniettemin levendig met, enkele uitzonderingen daargelaten, behoorlijk leesbare teksten in het Nederlands en Engels.

Leuk, en mooi, maar het blijft jammer dat de lezer geen inzicht krijgt in de totstandkoming en samenstelling van deze interessante bedrijfskunstcollectie. Wellicht dat een van de museummedewerkers de pen nog eens opvat?

J. P. Sigmond

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

H. Slings, *Toekomst voor de Middeleeuwen. Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs* (Dissertatie Leiden 2000, Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen XXI; Amsterdam: Prometheus, 2000, 258 blz., ISBN 90 5333 921 3).

Hubert Slings beschrijft in zijn proefschrift de ontwikkeling van het onderwijs in Middel-